

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Az 1849-diki *Hadi Lap* történetéhez. Folyóiratunk 1941. évf. 384—6. lapjain LUKÁCS JÓZSEF *Katonai hírlapok* című cikkében ismerteti az 1849-ben Csíksomlyón nyomtatott és kiadott *Hadi Lap* katonai hírlapot a Széchényi-könyvtár egyetlen, csonka példánya alapján. A tanulmányból az tűnik ki, hogy a *Hadi Lap*ból más és több szám nem maradt fenn, ismeretlen.

A valóság az, hogy a *Hadi Lap*nak fennmaradt még egy teljes, az 1849. július 11-én megjelent 3. száma is az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárában. Ezt az unikum-számot részletesen ismertettem *Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig* című tanulmányomban (*Erdélyi Múzeum* 1939. évf. 249—75. l.). Mivel unikumról van szó, talán nem felesleges, ha röviden itt is jelzem a teljes példány tartalmát. Indokolt ez azért is, mivel e lapnak egyetlen ismertetője, SZINNYEI JÓZSEF, valószínűleg nem autopszia alapján, hanem a báró APOR KÁROLYTÓL kapott írásbeli tájékoztatás nyomán írta meg ismertetését.¹

A *Hadi Lap* 1849. május 28-án indult meg, negyedréteg nagyságban, félvnyai terjedelemben; hetenkint egyszer, hétfőn jelent meg június 25-ig összesen öt számban. A cím alatt olvasható homlokhirdetés szerint a szerkesztőségnek célja volt, hogy „ha a szabadság lelkes harcosai előfizetésök által oly részvétet tanúsítanak Lapunk iránt, hogy a költség fedezve lesz, megjelenik hetenként, Hétfőn és Csütörtökön“. Erre azonban nem került sor, mert az osztrák-orosz haderő július végén elárasztotta Csíkot is s emiatt a *Hadi Lap* kérész élete is befejeződött.

Az egyetlen példányban fennmaradt 3-ik szám vezércikke: *Utász Csapatunkéhoz* — a szerkesztőségtől — és az ezt követő költemény —

¹ Bizonyítja e feltevésemet az, hogy SZINNYEI a nem látott, mert idáig ismeretlen június 25-i s 5 helyett 6-nak mondott számról idézi a lap homlokhirdetését, hibásan. L. SZINNYEI JÓZSEF: *Hírlapirodalmunk 1848—49-ben.* (MKSzle. 1877. évf. 112—113. l.)

Székely utász dal — GERŐFI utászhadnagytól — a harmadik, a lap terjedelmének legnagyobb részét kitevő közleményben lel magyarázatot. E harmadik cikk címe: *Határszéli s azontúli tudósítások. Gimest Szoros Június 6, 1849.* A cikk elején a tudósító honvédtiszt közli, hogy a honvéd utászoktól azon melegében épített határszéli erődöket a kirendelt magyar haderő megszállta s most már nincs ok félni az ellenség, a muszka betörésétől. A bizakodást humoros formában is kifejezi a pennás hadfi.

„Lelkes fijatal utászink — beszéli — ágyútelepeket készítvén a szírtetőkön, kérdezték a muszka katonák, mit csinálnak azok a gyermekek oda-fönn? a harmincados azt felelte, melegágyat, meljbe majd ugorkát ültetünk.“ Nos, a vezércikk ezt az erődítményeket gyorsan megépítő utászcsapatot dicsőíti, mondván, hogy „A történet múzsája az utász nevéet gyémántbetűkkel vési be méljen keblébe az utókornak és a sírjában méjjen alvó hőse az ő világnak fölébred, mikor lépdél keresztül temetőjén a fijatal hős utász; szent csókkal ihleti ajkait s nyugodtan dől vissza pihenni korhadt koporsója tördelt deszkái közé, mert viraszt álma fölött elfagyott keblének azon édes remény Nemtője, hogy még csak egy csepp vér átsörtet szív kamráján az utásznak: addig sívító golyója s dörgő bombája az ellenségnek nem árt-hat a magyar hős mejjének.

Őnök 17—18 éves gyenge karú bajnokok! — folytatódik a cikk — megtörték homlokát Erdély Alpeseinek és meredek gránitsziklák érc oldalain vágtak kényelmes utakat, hol mennykövet prüszögő ágyúink, csörtetve dö-röngöznek föl a felhő fedett szírtormokra, lesujtani villámként, bármennyi milliáni söpredék katonáját az ellenségnek.“ Majd a 12 ágyútelep műszaki remek megépítésének (6 nap alatt készült el Móricz Sándor utász-százados terve szerint és vezetése alatt) meg a székelyföldi katonai parancsnoknak, Gál Sándor ezredesnek dícsérete után így végződik cikkünk: „Le hát a kalapot Erdélynek minden fia az utász csapat előtt. Ezeknek egyetlen szavokra sinai fal húzódik Erdély bércein, meljen muszka szurony s kozák zsida soha be nem törhet... És fel a kalappal hazáznak minden hős fiai! fegyverre és botra! elé a határszél szírtormain mosoljgó torlaszokra s ha jön a muszka, öljétek mint a bogarat, aztán rendre pihenjétek és ismét öljétek, míg hírmondó se marad egy is.

Nevetek gyémánt betűkkel lesz feljegyezve a történet lapjain s az utókor hálás kezekkel font babért tűz sírkeresztetekre.

És te ne félj hazám! Lesznek kik védvárakat emeljenek éretted. Lesznek, kik harcoljanak éretted. Lesznek, kik harcoljanak és meghaljanak éretted! Ne félj hazám, ne félj hazám.“

A GERŐFI utászhadnagy költeménye még ennél is riadalmasabb stílusban fogadkozik, hogy:

Kitépem a lapájt fekvő ágyából
 S dönthetetlen bástyát alkotok.
 A természet nyugalmas honából
 Fölhasználók minden módokat.
 Így hajtja meg magát a jövőndő,
 Az őskor Istene közibünk visszajő.
 A verejték gyöngyben összeolvadt remény
 Nyugalmat ad s új erőre gyújt.
 S most frissülten a szírt tetejére
 Földobok egy hatfontos ágyút.
 És dalában ágyúim zengzetének;
Egy arany időnek élvei dörögnek.
Kincsem az, hogy van hazám. Óh honom
 Érted lánghévvvel izzadom.
 Ellenemnek tört hányok cselére,
 Hatalmas tört torlaszaimból;
 Goljózáport hullatok fejére,
 Mennykövet szórok ágyúimból,
 S mihelyt az ellent megfutamítom,
 Magyar szabadságot dall utász lantom...
 Majd ha új lét s új tavasz korányja
 Dús szívekben illatoznak át.
 Karjainkról rab békót lerázva,
 Megmentettünk egy szabad hazát.
 Szent ügyünk, hát szentesítve légyen,
 Oly nemzet, mint magyar, ne légyen.

Látnivaló, hogy a versben költészet nincs, de még helyesírás sem, pedig némely hibáját közlésünkben eltűntettük. Általában a lap színvonalja nem nagyon igényes; népies, sőt még azon alul eső felfogással és stílusban szól olvasóihoz. Pl. elmondja a tudósító, hogy „a moldvai zsidó édes mosoljal“ veszi el a Kossuth-bankókat, a császár bankóit ellenben nem fogadja el, mert „az österreich császár trekut“. A „Kossuth a császár“, mire a 20—30 főből álló honvéd legénység természetesen roppant háromszoros éljent kiáltott. Egy másik híre a minapában megtartott moldvai népszámlálás eredményét ismerteti, mondván, hogy: „a magyarok száma sokkal többre ment, mint az oláhoké“. A moldvai magyarok különben is tiszta magyar érzelműek; minden magány társasági köreikben Kossuthot éljenzik. Jásban pedig a Kossuth-bankót örömmel beváltják, a Kossuth-aranyért a bojárok 7—8 pengő forintot fizetnek. Vőlegények jegygyűrűk helyett mátkáiknak Kossuth-arannyal kedveskednek. A Kossuth-arany oly drága kincs,

hogy a nép csókkal illeti azokat. A nép szabad érzelmű s a magyar alkotmány iránt legjobb hangulatú.

Ilyen és ehhez hasonló naív kitalálásokkal van fűszerezve a lap. Utolsó rovatának címe: *Kebli Tudósítások*. Ebből is közlünk kettőt. Az első ez:

„Debrecenből kapott hiteles levél szerint május 22-én az angol követ Debrecenben volt s ezen három főtételek alatt ígért magyar honnak a muszka dulások ellen segéjt. a) Ha Buda várát a magyar tábor beveszi. b) Ha a magyar tengerparton anglia szabadon kereskedhetik. c) Ha az angol királynő valamelyik fiát magyar hon királynak választja.

Kossuth — folytatja a beavatott tudósító — az utolsó feltételt merejében (merőben) megtagadta. Parancsolt és a vár rögtön bevevődött (máj. 21.); a szabad kereskedés megengedett s ezen két feltétel mellett is megígértetett, hogy utó csep vérig védendi anglia (így!) a független magyar hont.“

De a franciák sem voltak restek. Ha már nem adhattak is segélyt, bizonyosan, mert Kossuth nem is kért tőlük, hát „május 23-án megjelent Debrecenben két francia követ, kik a magyar függetlenséget méltányolni és helyeselni küldettek ide“. Ezekből megítélendő a többi hír értéke is.

Színvonala alacsony, helyesírása rossz, hírei nem megbízható naívságok. Ez igaz. De egy szempontból a *Hadi Lap* célját következetesen megvalósítja: a nép, a tömeg lelkének és érdeklődésének olyan táplálékot adott, mely a lelkesedést, a szabadságharc mellett kitartást fokozni nagyon is alkalmas. Szóval nem csak címe szerint, de mindentől hadilap volt. Szerkesztője is katona: BIRÓ SÁNDOR százados.

A *Hadi Lapot* a „Csíksomjói Zárda betűivel“ nyomták a Ferencrendi szerzetesek. SZINNYEI ugyancsak az APOR KÁROLYTÓL nyert felvilágosítás után elmondja, hogy a szabadságharc leveretése után bekövetkezett rémuralom meg is kínozza a barátokat e miatt a forradalmi, SZINNYEI szerint egyenesen a BEM lapjának¹ előállításáért. Az üldözés és házkutatások miatt mind a barátok, mind mások a lap náluk levő példányát megsemmisítették. Ez az oka, hogy az egészből csak egyetlen szám ismeretes csupán.

KRISTÓF GYÖRGY.

¹ Ez tévedés. BEM tudott a lapról, hisz tényleges katona szerkesztette s ehhez az ő engedélyére volt szükség. Ha volt BEM-nek lapja, az a Brassói Lap lehetett. A *Hadi Lap* színvonala kizárja a „félhivatalosság“ fogalmát.

Weszprémi István könyvtára. WESZPRÉMI munkáiban, különösen *Bibliographiájában* nagy bibliográfiai apparátussal dolgozott. Meglepő a régi magyar orvosírók munkáinak közvetlen ismerete és feldolgoása. Leveleiből (a budapesti Egyetemi Könyvtár és M. Tud. Akadémia) azt is tudjuk, hogy egy-egy ritkább magyar orvosi könyvet magánosoknál is felkutatott, kölcsönkért, csakhogy eredeti kútfők alapján dolgozhasson. Különösen CORNIDES útján jutott értékes könyvekhez és kéziratokhoz (DADAY: *Weszprémi mint biographus*, Népegészségügy 1927, 1052. old.). Ezek után, és figyelembevételével, hogy WESZPRÉMINÉK jól menő praxisa volt, s jómódú embernek számíthatott, azt vártam, hogy nagy és ritkaságai folytán értékes könyvtárat gyűjtött össze. Annyival is inkább, mivel 1749-ben mint a kollégium könyvtárosa korán megismerhette a könyvek kezelését és értékelését.

Eppen ezért nagy volt a meglepetésem, midőn a debreceni városi levéltárban (Relationes 1815. No. 169., Hagyatéki iratok 2958.) megtaláltam az özv. WESZPRÉMI ISTVÁNNÉ után maradt hagyatékról felvett jegyzőkönyvek és leltárak között a könyvek leltárát (*Series Librorum b. d. Experientissimi ac Spectabilis Domini Stephani Weszprémi Med. Doctoris L. R. Civitatis Debretzen quondam Physici Ordinarii* címen) 667 könyvről. Hozzá nem értő készítette, ezért sokszor csonka a cím, vagy értelmetlen, a szerző neve is sokszor hiányzik.

ÖZV. WESZPRÉMINÉ MISKOLCZI MÁRIA nagyasszony 1807. július 7-én halt meg, addig azonban férje hagyatékát gondosan őrizte és emlékének becsülését, úgy látszik, gyermekeibe is igyekezett beoltani. Legalább is CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY KAZINCZYNAK ezeket írta (KAZINCZY *Levelezése*, III. kötet 200. l.): „Dr. Földynek minden munkáját még tavaly tavasszal megkértem az özvegyétől Gróf Széchényi Ó Excja számára pénzen; de azt a' trepida zelotypiát, a' mellyet a' Vén Anyja, férjének, Dr. Weszpréminek írási ' könyvei eránt praktizál, ő is bé-szíván, tőle által nem vehettem.“

ÖZV. WESZPRÉMINÉ halála után 1807. július 15-én Zsófia leány (BOTTLIK MIHÁLY törökszentmiklósi postamester felesége) kérte a várostól a hagyaték felbecsülését és az osztálytevést. A város RAKOVSKY DÁNIEL szenátort küldte ki e célból. A hagyatéki leltárban (említett irat 52—53—54—58. sz. a.) egy könyvnek való thecát (három darabban, 8—8 polccal, egyenként 6 láb és 7 ujj magas, 4 láb széles, 1 láb mély, ára 15 frt.), egy kisebb thecát (2 láb széles, 5 láb magas), három polcot (két-két öl hosszúsággal) és egy kis thecát (5 láb magas, 3 láb széles, aljában 2 ajtós almáriom, 7 frt. értékű) írtak össze, ezeket az örökösök egymás között felosztották. A könyvekről felvett series szerint 667 könyv volt, amelyeknek becsüs és egyúttal licitacionális ára 302.27 rhénesforint volt. A könyveket a református kollégium-

ban bocsátották kótyavetyélés alá 1808. június 26-án (id. iratok, C. No. 31.). Ez az összeg BOTTLIKÉKNAK jutott részül.

Ezek szerint tévedés GYÓRY TIBOR megállapítása (*Az antitoxikus therapia előharcosa*, Orvosi Hetilap 1909, 487. l.), mely szerint a debreceni kollégium WESZPRÉMI litteráriai hagyatékát ajándékba kapta.

Azt azonban nem zárhatjuk ki, hogy WESZPRÉMI, halála (1799) előtt vagy egy ezidőszerint ismeretlen végrendeletében könyveket hagyott a kollégiumra (pl. BALDINGER biográfiai tárát). A legtöbb könyv azonban kétségtelenül kótyavetyére került s vett belőle a kollégium is, de mások is. Így pl. KÖLCSEY FERENC (*KAZINCZY Levelezése IX. kötet 225. l.*) írja 1812-ben: „Péchy Lukács... könyve Dr. Veszprémié vala, de most nem a Debreczeni Bibliothecájé... Midőn ezelőtt mintegy hat évvel Veszpréminek könyveit elvesztegették, Péchy Lukács hat **xr-ért nekem** engedtetett.“

A könyvtárban folyóiratok nagy számmal szerepeltek: *Miscellanea Curiosa* (1684), *The Universal Magazin of Knowledge, Acad. Caes. Leopold. Nat. Cur.* (1724), *Acta Phys.-med.* (Nürnberg 1724), *Nova Acta Phys.-med.* (1754), *Memoirs of the Royal Soc. London* 1738, *Götting. Anzeiger, Ung. Magazin, Med. u. Phys. Journal, Der deutsche Merkur, Realzeitung d. Wissenschaften.*

XVI. századbéli könyvei közül hat magyar (*Observ. Cometae* 1581; JORDÁN: M. Brunogall.; MELIUS: *Herbarium*; BEJTHE *Füveskönyve, Historica descriptio Rerum c. Budam* Ao. 1598) és 12 külföldi szerzőtől. A XVII. századból: 1 magyar: JESSEN (*Anatómia*) és 19 külföldi szerző. A többi a XVIII. századra esik. Tartalomszerűen általános orvosi munkák: 208; járványtani 13, szülészeti 4, növénytani 6, állatorvosi 4, orvostörténeti 12, gyógyszer-tani 22, természet-tani 24, matematikai 5, életrajzi 28, bölcsészeti 10, irodalmi 21, nyelvtani 9, bölcséleti 28, vallási 108, egyetemes történeti 54, jogi 14, politikai 6, vegyes tartalmú 80, folyóiratok 11. Természetesen e számok nem a darabszámot mutatják, mert hiszen vannak köztük többkötetes művek is.

Öt kéziratot tüntet fel a series:

1. (405. sz.): SUPERVILLE *Catechismusa*, 4-0. (Említi BALDINGER, HORÁNYI és EÖTVÖS LAJOS is.) (Nincs meg a kollégium könyvtárában.)
2. (413. sz.): *Historia universalis*, 4-0. (Nincs meg a kollégium könyvtárában.)
3. (449. sz.): *Epistolae Manuscriptae Summorum Virorum*, 4-0. (Nincs meg a kollégium könyvtárában.)
4. (463. sz.): MADATS GÁSPÁR *Házi Apothecája*, 8-0, 1628. (Nincs meg a kollégium könyvtárában.)

5. (618. sz.): *Compendium Universale Historiae* V. I., 4-0. (Nincs meg a kollégium könyvtárában.)

Biographiájában ezenkívül maga is több kéziratot említ, melyek e felsorolásban már nem szerepelnek. SÖREGI JÁNOS („*Zoltai Lajos*“, Déri-Múzeum Évkönyve 1939/40., 245. l.) írja, hogy „Weszprémi kéziratgyűjteménye szétszóródott. Toldy Ferenc szerint Weszprémi tulajdona volt Kazzai Karácson végrendelete, egyik legnevezetesebb magyar nyelvemlékünk, melynek nyoma veszett“.

Ha szabad fenti számokból a könyvtár tulajdonosának szellemi érdeklődésére következtetni, azt látjuk, hogy legélénkebb érdeklődést az orvosi, természettudományi munkák iránt mutatott, rögtön utána a vallásos és egyházi vonatkozásúak következtek, ami a korabeli orvosoknál hovatovább ritka és meglepő. Feltűnik még az egyetemes történet, a bölcelet iránti érdeklődése. WESZPRÉMI irodalmi munkássága megfelel nagyjában a könyvtárában kifejezésre juttatott érdeklődési körnek, kivéve talán az életrajzi irodalmat, mely ezirányú munkásságának mennyiségéhez és fontosságához mérten kevésbé jelentékeny.

DIÓSADI ELEKES GYÖRGY.

Változat vagy második kiadás? A MKSZle legutóbbi számában SZEMZŐ PIROSKA tollából példás lendülettel megírt nagyérdekű közlemény jelent meg „*Kossuth Pesti Hírlapjának változatai*“ címmel. A cikk szerzője „*Két régi újság pöre egy utánnyomás körül*“ című ugyancsak a MKSZlé-ben megjelent szerény cikkünket is méltónak találta a hírlapváltozatokkal foglalkozó adatközlések sorában megemlíteni és jóleső elismeréssel idézte megállapításainkat. E megállapítások között csak azt tartja elítélendőnek, hogy a *Jelenkornak a Nemzeti Újság* szedéséről nyomtatott hasábjait mint a „*legrégebbit*“ magyarországi hírlapváltozatot ismertettük, holott őszerinte már KOSSUTH Pesti Hírlapjának 1841-ben megjelent első évfolyama, illetve annak egy része is két változatban ismeretes. „A mi meglátásunk már némi óvatosságra int“ írja s így a *Pesti Hírlap* újonnan felfedezett változatát csak az „*érdekesebbek*“ közé sorolja, hogy egy esetleges még régebbi hírlapváltozat fellelése ne vezethessen ismét új — meglátásra, amilyenre saját régebbi cikkünk túlságosan határozott fogalmazása lehetőséget adott...

Minden új adatot örömmel kell fogadnunk, különösen az elhanyagolt magyar hírlaptudomány területén. Egy pillanatig sem sajnáljuk, ha mások meglátása olyan felfedezéssel is gazdagítja tudásunkat, amely egy régebbi feltevés értékét lerontja. A hírlapváltozatoknak TRÓCSÁNYI ZOLTÁN által kezdeményezett vizsgálata eddig is termékeny szempontnak bizonyult, SZEMZŐ cikkében pedig különösen

jelentős megállapításhoz vezetett, mert a mult század reformkorának legtekintélyesebb újságját kapcsolta be e röghözkötöttnek látszó, valójában azonban igen fontos sajtótechnikai kutatás körébe. Szerzőnk azonban túlszerény volt akkor, amikor azt állította, hogy az első magyar hírlapváltozatot fedezte fel.

Mert a *Pesti Hírlap* változata — nem változat. A változat természetétől elválaszthatatlan, hogy valóságos mibenlétét szándékosan vagy szándék nélkül leplezi; aki a lapnak csak egy példányát látja, nem tudja, hogy az változott formában is megjelent. Áll ez a több címfejjel megjelent újságokra vagy újságmelléletekre éppúgy, mint a csak kis részében „mutált“ lapra, vagy a kivételesen egyetlen személy részére nyomtatott lappéldányra. A *Jelenkor* olvasói nem tudták, hogy lapjuk több hasábjá a *Nemzeti Újsággal* egyezik. A változatok továbbá egy időben, legalább is nem nagy időközökben egymásután jelennek meg. Hiszen a hírlap élete rövid, „sorsa fidibusz“. Végül a legfontosabb: a lapváltozatok azonos, vagy csak kis részben változtatott szedéstről készülnek.

A *Pesti Hírlap*nak részben változott számai azonban nyíltan hirdetik, hogy nem egy időben jelentek meg és hogy új szedéstről nyomtatták őket. Nem változattal állunk tehát szemben, hanem második kiadással. Időszaki lapok második kiadása nem volt ritka a mult században: az új előfizetők — ezt SZEMZŐ is megállapítja — a már előbb megjelent számokat is iparkodtak megszerezni. Ha ezekből a készlet kifogyott és a kereslet mégis nagy maradt, akkor a keresett számokat újra nyomtatták. Gyakran találkozunk a negyvenes évek hírlapjainak vagy folyóiratainak hirdetései között e felhívással: „lapjaink korábban megjelent számai még kaphatók“ — ami mutatja, hogy e régi számokra mindig volt vevő. Folyóirat második kiadására tudunk példát hazánk határain kívül is. A lipcsei „*Illustrierte Zeitung*“ teljes évfolyamát újra nyomtatták a megjelenés után egy évvel! Az akkori időkben még nem volt oly sürgető az aktualitás igénye, mint ma: az újságok cikkeit újra meg újra elolvasták, egy-egy bekötött évfolyamban úgy lapozgattak, mint valami történelmi munkában. KOSSUTH vezércikkei sokszor heteken át folytatódtak és senki sem érezte az összefüggés megszakadását. Akik aztán később lettek figyelmesek KOSSUTH cikkeire, meg az újságra, amely azokat hozta, természetesen minden számát meg akarták szerezni.

SZEMZŐ cikke KOSSUTH újságjának hallatlan népszerűségét új, kézzelfogható oldaláról igazolta. Semmi szükség arra, hogy e felfedezést a hírlapváltozatok vizsgálatához kapcsoljuk, amellyel legfeljebb egy félreértett munkahipotézis köti össze. De a tévedés szerencsés volt

és jó eredményre vezetett. Érdekes volna, ha a nagy éleslátással megírt közlemény szerzője az első hírlapváltozat felkutatására tett, egyelőre eredménytelen kísérlet után nem sajnálná az újabb fáradságot és elindulna az első — második kiadás keresésére is.

DEZSÉNYI BÉLA.

Semsey Pál ezer forintos hagyománya a kassai franciskánus barátok könyvtárára. 1676.

SEMSEY PÁL — „jó emlékezetű“ Semsey Sigmond édes Attyam ur(amna)k fia“ — Tornán 1676. szeptember 1-én tett végrendeletében több egyházi célra szolgáló hagyomány után — „az cassaj Pater reformatus franciscanus Baratoknak, négy ezer forintig summában“, amiből ezer forint a komoróci, semsei, tornai templomokra és a jászói kórházra essék —, háromezer forintot hagyott ugyancsak a kassai franciskánus barátoknak könyvek beszerzésére.

Végrendeletének erre vonatkozó pontja így hangzik:

„... az három ezer forint penigh legyen az cassaj Franciscanusok reformatus Baratoké. Tudván penigh ennek a Magyar Országban levő Sanctissimi Salvatoris nevű Provincianak szükségés voltát, az sok zuzavar haborusagos üdők miat, nem kicsin karokat szenvedet mind klastromoknak keöfalaiban mind könyveknek elrontasaban, kit mind edigh is helyre nem hozhattanak, kegyes Benefactorok is, kiknek Szent alamisnajokal taplalodtanak azok is mind el fogytanak semissé lettenek nem seghitetven őket elegendő könyvek nem lévén az iffiu Tanuloknak előmenetelére az Tanulasban és romlot kalastromokat is föl nem épithetik a' nagy szükség miatt. Mire nézve az föllyül megirt három ezer forintoknak (mellyek eö kegyelmeket concernállyák) egyik ezerét hagiom eö k(e)g(yelmekne)k. illyen conditióval, hogy azon meghnevezet ezer forintot semmire masra ne fordítsák, költsék, hanem Theologus és Philosophus könyveket szerezenek, vegyenek raita, Hogy igy mind az Pater Lectoroknak, kik az iffiusagot tanityak, s' mind az iffiusagnak legyenek elegendő konyvek. Tanithassanak s tanulhasanak és cum majori fructu szolgálhassanak az Országoknak és sok szükölködő Lölköket seghethessenek tudományokkal. Az fellyül meghirt három ezer forintoknak is a két ezerét is illyen formán hagiom eö k(e)g(yelmekne)k, hogy semmire másra ne fordithassák, költessék, hanem az Kassai kalastromnak templomanak épületire...“

SEMSEY PÁL özvegye, CSANÁDY ANNA, férje végrendeletét DRASKOVICS MIKLÓS gróf országbíró közbejöttével 1687. január 1-én kiadatta magának s 1687. április 15-én ESZTERHÁZY PÁL nádorral is tanúsítványt készíttetett róla.

Ebben a formában maradt fenn a végrendelet ESZTERHÁZY PÁL nádor egyik protokollumában* s egész különleges bizonyosságát szolgáltatja annak, hogy a XVII. században köznemes családok egyes tagjai is mily bőkezűen gondoskodtak iskolai és könyvtári szükségletekről.

SZIMONIDESZ LAJOS.

A „Schedium de praesenti statu fabricarum et manufacturarum in Hungaria atque moto promovendi rem sericeam.“

Ezen a címen Nagyváradon 1793-ban névtelenül egy latin nyelven írt kiváló gazdaságtörténeti munka jelent meg. Németre is lefordították.¹

E munka szerzőjére nézve eltérők voltak a vélemények. A legutóbb eltelet 50—60 esztendő folyamán hol MILLER FERDINÁND JAKABnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára egykori igazgatójának, brassói MILLER JÁNOS FERDINÁND, Buda sz. kir. főváros volt főjegyzője fiának, hol BLASKOVICS JÓZSEFnek, a neves selyemtenyészési szakembernek,² hol SCHEDIUS LAJOSnak³ tulajdonították.

Legutóbb KÓSA JÁNOS „A budapesti selyemipar kialakulása“ című érdemes munkájában⁴ és „Vita egy selyemtenyészési könyv szerzőségéről“ című cikkében⁵ BLASKOVICS JÓZSEF mellett tört lándzsát.

Ha azonban visszamegyünk a XIX. század elejére, MILLER FERDINÁND JAKAB javára teljesen tisztázódik a kérdés. Nem kell egyebet tennünk, csak először is felütnünk SCHWARTNER MÁRTONNAK, a budapesti, akkoriban pesti tudományegyetem diplomatika tanárának, ugyanazon egyetem könyvtára őrének „*Statistik des Königreiches Ungarn*“ című, 1809-ben megjelent munkáját. Ez a munka olyan időben jelent meg, amidőn még mind MILLER, mind BLASKOVICS kétségtelenül életben voltak, tehát a helytelen közlés miatt vagy az egyik, vagy a másik, vagy mind a kettő fölszólalt volna.

* Protocollum donationale principis Pauli Eszterházy de Galantha regni Hungariae palatini ab anno 1681 usque annum 1698. No 2. (Országos Levéltár. Náadori protokollumok, 33. rakt. sz.) 164—165. l.

¹ GRELLMANN H. M. G. Statistische Aufklärungen über wichtige Theile und Gegenstände der österreichischen Monarchie 2. B. 1797. 233—270.

² PETRIK G. I. 1888. 297. és II. 1890. 741. és SZINNYEI I. 1891. 1102. és VIII. 1902. 1419.

³ Révai Lexikon 16. kötet 740. l.

⁴ I. m. 3. l.

⁵ MKSZle 1940. 178—181.

SCHWARTNER ebben a munkájában a *Schediumot*, mint MILLER művét idézi.⁶

De menjünk tovább. A *Tudományos Gyűjtemény* 1824. évi folyamában⁷ „Y“ jelzéssel „*Brassói Miller Ferdinánd Jakab emlékezete*“ címen nekrológ jelent meg.

Ebben „Y“ fölsorolja MILLER munkáit és közöttük a *Schediumot* is.⁸

Összegyűjtött munkáit három bőrkötetbe kötve megtalálhatjuk a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárában.⁹ Ezekből láthatjuk, hogy gyakorta volt szokása névtelenül kiadni írásműveit.

Az első kötetben 11-iknek van besorozva a kérdéses „*Schedium de praesenti statu Fabricarum et Manufacturarum etc.*“ című munka is.

Noha itt nem lehet célunk, hogy MILLER munkáira és működésére részletesebben kitérjünk, mégis három munkája említését nem mellőzhetjük.

Az egyik művének címe a következő: „*Jacobi Ferdinandi Milleri Hungari Budensis disquisitio historico-critica belli fraterni inter Andream I et Belam I.*“

Érdekessége főleg abban mutatkozik, hogy itt „budai magyar“-nak vallja magát.

A második és harmadik munkája magyarul írott. Az egyik címe: „*Az Gyuladásbeli történetek eránt T.(ekintetes) N.(emes) Bihar vármegye számára kiszabott Rendtartás.*“ Ez is névtelenül, évszám és kiadási hely megjelölése nélkül jelent meg. Miután azonban az évszámmal megjelöltek a kötetbe időrendben vannak fölvéve, föltételezhetjük, hogy ez a munka is így soroztatott be. Akkor pedig megjelenési ideje 1784 és 1786 közé esik. SZINNYEI szerint 1784-ben jelent meg.

Azt hisszük, nem csalódunk, ha MILLERnek ezt a művét az első magyarul megjelent tűzoltási szabályzatnak tekintjük.

A harmadik munka címe: „*Nemes magyar hazánk hajdani dolgait tárgyazó tudósítás, vagyis Szent Endrei város határában tartott régi római kőírások és emlékek leírása.*“

Végül rátérünk, mint utolsó bizonyítékra, az ugyancsak a Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő „Hung h 3912“ jelzetű kötetre.

⁶ I. m. Erster Theil 236. I. a) Jegyzetet „*Beiträge zur Geschichte der Seidencultur in Ungarn, Croation und Slavonien* sind in de Luca's Oesterreichische Staatenkunde B II. 270—71 und in des Hrn. v. Miller *Schedium de praesenti statu fabricarum etc.*...“

⁷ VII. kötet 36—58. l.

⁸ U. o. 50. l.

⁹ 93159 jelzetű. A kötésen kívül „*Opuscula varii argumenti I. F. Miller*“.

Ez a kötet a Széchényi-alapítványból való, tehát a Nemzeti Múzeum legrégebb könyvei közé tartozik, míg az előbb említett csak 1840-ben került a könyvtár birtokába.

Ez a kötet mai állapotában csonka, csak a *Schedium*ot foglalja magában. Eredetileg azonban BLASKOVICS öt munkája is hozzá volt kötve. Ez a kötésen is meglátszik, de különben a kötet első, belső oldalán írott jegyzék is erről tanúskodik. Ezeket utólag távolították el a kötetből. A kötet végén a következő kéziratos bejegyzés található:

„Author huius Schedii est Iacob Ferd. de Miller in Comitatu Bihariensi Tab. Jud. Assessor Statist. P. P. O. et Libror. Revisor Regius.“

Az írás hasonlít MILLER kezeírásához.

Ha egybevetjük a BLASKOVICS-féle munkák eltávolításának tényét a kéziratos bejegyzéssel és azzal a ténnyel, hogy MILLER hosszabb időn át a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának igazgatója volt, a legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy BLASKOVICS műveinek a kötetből való eltávolítása és a kéziratos bejegyzés MILLER nevéhez fűződik. Ez lélektanilag is megmagyarázható.

Azt hisszük, a fentiekkel végérvényesen eldöntöttnek tekinthető, hogy a „*Schedium*“ nem BLASKOVICS, hanem MILLER munkája.

GARÁDY SÁNDOR.